

Олена ЯЦЕНКО,
суддя Вищого господарського суду України

УДК 343.16

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУДДІВСЬКОГО РОЗСУДУ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Значення принципу верховенства права, встановленого у Конституції України, і дотримання його під час здійснення судочинства широко дискутується в наукових колах. Принцип верховенства права є одним із визначальних, що закріплено у документах Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Європейського Союзу та відображено у правових доктринах і конституційних актах більшості держав [1, 83–84]. Особливо важливий цей принцип в діяльності органу конституційної юрисдикції, основне призначення якого – гарантування дотримання конституційного ладу і створення передумов для функціонування правової держави.

Проблеми застосування суддівського розсуду аналізували в своїх роботах І. Петрухін, І. Марочкін, В. Городовенко, А. Селіванов, А. Барака, П. Рабінович, С. Прилуцький, В. Погорілко, В. Тихий та інші дослідники. Водночас, незважаючи на низку наукових праць з цієї теми, актуальним на сьогодні є визначення нормативно-правових підстав реалізації верховенства права у конституційному судочинстві в межах суддівського розсуду.

Метою дослідження є аналіз і узагальнення питань, які виникають у процесі реалізації суддівського розсуду, ви-

вчення цього феномену з огляду на дію принципу верховенства права та визначення нормативно-правових підстав для застосування його у конституційному судочинстві.

Визначальна роль принципу верховенства права у діяльності органу конституційної юрисдикції обумовлена його взаємопов'язаністю з концептуальними засадами побудови і функціонування правової держави, однією з ознак якої є, власне, конституційна юрисдикція [2, 172]. Тому вказаний принцип визначено як основоположний, який впливає на низку суспільних інститутів з метою забезпечення прав і свобод людини.

Передусім проаналізуємо судження науковців щодо поняття «верховенство права». Так, на думку деяких учених, принцип верховенства права означає, що позитивне право, створене людьми, має ґрунтуватися на природному праві, що обмежує державну владу і є своєрідним «фільтром» позитивного права. Самостійного значення він набуває тоді, коли розрізняють закон і право. При цьому наголошується, що поза доктриною природного права цей принцип існувати не може.

Крім того, принцип верховенства права характеризується і як верховенство

розуму та узгоджується з такими морально-правовими цінностями, як справедливість, свобода, добро, гуманізм. Він є універсальним і загальним, хоча історично його розглядали тільки як спосіб обмеження державної влади і створення правової держави.

Зокрема, як слушно висловився А. Довгерт, єдиною справжньою силою забезпечення верховенства права може бути тільки громадянське суспільство [1, 83–84]. Зауважимо, що спільним для багатьох наукових поглядів щодо сутності верховенства права є те, що воно ґрунтується на природному праві.

У країнах континентального права принцип верховенства права здебільшого виражений верховенством закону через домінування юридичного позитивізму. Тому переважає принцип законності, який ґрунтується на розумінні справедливого закону [3, 178]. У ст. 8 Конституції України проголошено, що в державі визнається і діє принцип верховенства права. Основний Закон України має найвищу юридичну силу з прямою дією його норм, однак вони не вичерпують принципу верховенства права і не є достатніми для його розуміння.

Проте А. Селіванов зазначене вище відносить до конституційного судочинства, адже, на переконання автора, захист Конституції України судом спеціальної юрисдикції сприяє реальному досягненню пріоритетів демократії, людських цінностей, справедливості організації влади, над якою існує судовий контроль [4, 102].

Як зауважив В. Погорілко, Конституція України – єдиний наділений найвищою юридичною силою нормативно-правовий акт, через який Український народ і Українська держава виражають свою суверенну волю, утверджують основні принципи побудови суспільства і держави, основи правового статусу особи і громадянина, систему і функції органів державної влади й органів місцевого самоврядування, механізми реалізації державно-владних повноважень і територіальний устрій держави. В усіх кра-

їнах конституція є однією з найбільш шанованих суспільних цінностей сучасності [5, 53–56].

Разом з тим рішення Конституційного Суду України, засновані на принципі верховенства права, за змістом мають утверджувати права людини, не порушувати свободи і зміцнювати довіру не лише до самого Конституційного Суду України, а й (у його особі) до всіх державних інституцій. Зокрема, за рішенням Конституційного Суду України закони чи інші правові акти мають бути визнані неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Основному Закону України або якщо було порушено встановлені конституційними положеннями процедури їх розгляду, ухвалення або набрання чинності. Вони втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішень про їх неконституційність.

Визначальним у цьому сенсі є Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). У цьому Рішенні йдеться про те, що відповідно до ч. 1 ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права, який зумовлює панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозахисну діяльність, зокрема в закони, в яких мають переважати ідеї соціальної справедливості, свободи, рівності тощо.

Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні чинники, зокрема норми моралі, традиції, звичаї, прийняті у суспільстві та зумовлені його культурним рівнем. Усі ці елементи права відповідають ідеям справедливості, які значною мірою закріплені в Конституції України.

На думку П. Рабіновича, таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, зокрема обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права [6].

Щодо визначення нормативно-правових підстав реалізації суддівського розсуду в процесі здійснення судочинства необхідно розглянути юридичний процес, який здійснює Конституційний Суд України. Відповідно до змісту ст. 30 Закону України «Про Конституційний Суд України» [7] питання провадження у справах та діяльності Конституційного Суду України, його Секретаріату, порядок діловодства, правила внутрішнього розпорядку Конституційного Суду України визначаються цим Законом та його актами, що встановлюють порядок організації внутрішньої роботи Конституційного Суду України.

Детальний аналіз зазначеного вище нормативного акта не дає можливості зробити висновок про існування у ньому широкого вибору прикладів норм права, які зобов'язували б суддів Конституційного Суду України застосовувати розсуд у процесі здійснення конституційного судочинства. Така позиція законодавця цілком виправдана, адже специфіка вказаного вище різновиду юридичного процесу, як правило, пов'язана з публічно-правовими правовідносинами, що з огляду на контекст обумовлюють необхідність встановлення суворої формалізації процесуальних дій і як наслідок – обмеження застосування розсуду.

Суддівський розсуд під час здійснення правосуддя залежно від нормативно-правового критерію умовно можна поділити на дві групи:

– розсуд у матеріально-правовому розумінні (*iuris substantivi*), який передбачає можливість для посадової особи застосувати на власний розсуд норму матеріального права щодо конкретного правовідношення;

– розсуд у процесуальному розумінні (*iure processuali*), що визначає межі можливої поведінки судді в рамках процедур окремих процесуальних сфер права.

Розгляд матеріально-правового аспекту конституційного процесу в цій статті малоймовірний і безперспективний з позиції принципу наукової економії, адже до розгляду Конституційного Суду України може бути передана справа, до предмета якої, зокрема, належить відповідність Основному Закону України будь-якого нормативно-правового акта незалежно від галузевої приналежності його норм.

Стовбово процесуальної складової досліджуваного різновиду юридичного процесу, то він має чіткий імперативний характер. Але не можна сказати, що суддівський розсуд у ньому взагалі відсутній. До прикладів наявності останнього, зокрема, необхідно віднести наступні:

1) відповідно до частин 2, 3 ст. 55 Закону України «Про Конституційний Суд України» судді надано можливість застосувати розсуд у питаннях відкладення розгляду справи або її розгляду за відсутності з поважних причин учасника конституційного провадження;

2) у частинах 2 та 3 ст. 60 вказаного вище Закону встановлено право для таких посадових осіб визначати за власною волею санкцію за зловживання правом на конституційне звернення у вигляді стягнення з такої особи державного мита, а також можливість для судді визнати неконституційним правовий акт повністю або в окремій його частині;

3) частини 2 та 3 ст. 70 досліджуваного нами нормативно-правового акта надають судді право за необхідності визначати у своєму рішенні або висновку порядок і строки їх виконання, а також покласти на відповідні державні органи обов'язки щодо забезпечення виконання рішення, додержання висновку, зажадати від таких органів письмового підтвердження виконання рішення, додержання висновку Конституційного Суду України;

4) у ст. 74 зазначеного Закону передбачено, що Конституційний Суд України

може вказати на преюдиціальність свого рішення при розгляді судами загальної юрисдикції позовів у зв'язку з правовідносинами, що виникли внаслідок дії неконституційного акта;

5) у ст. 80 цього нормативного акта закріплено норму, відповідно до якої Конституційний Суд України може залучити до участі у розгляді справи представників органів, які призначили вибори, всеукраїнський референдум чи місцевий референдум в Автономній Республіці Крим, та органів, на які покладено обов'язки щодо проведення виборів чи референдумів, представника Центральної виборчої комісії, а також представників органів влади, органів місцевого самоврядування чи органів, які мають повноваження щодо проведення виборів, референдумів.

Крім того, за необхідності Конституційний Суд України може залучити до участі у розгляді справи представників

політичних партій, інших об'єднань громадян;

6) у ст. 99 вказаного Закону зазначено, що за необхідності Конституційний Суд України може залучити до участі в розгляді справи представників депутатських фракцій у Верховній Раді Автономної Республіки Крим.

Отже, правова обумовленість застосування механізму суддівського розсуду має місце в усіх юридичних процесах (провадженнях) держави, в тому числі і в конституційному провадженні з урахуванням його специфіки. Загалом реалізація суддівського розсуду на рівні правових принципів, а саме принципу верховенства права, доцільна в будь-якій галузі права, правозастосування у якій здійснюється судом, і, відповідно, повною мірою стосується здійснення конституційного судочинства в Україні.

Список використаних джерел:

1. *Довгерт А.С.* Дія принципу верховенства права у сфері приватного права / А.С. Довгерт // Університетські наукові записки. – 2007. – № 2(22). – С. 83–89.
2. *Кельман М.С.* Загальна теорія держави та права: підруч. / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин, Н.М. Хома. – 3-ге вид., стереотип. – Львів: Новий Світ – 2000, 2007. – 584 с.
3. Теорія держави і права. Академічний курс: підруч. / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
4. *Селиванов А.О.* Верховенство права в конституційному правосудді: Аналіз конституційної юрисдикції / А.О. Селиванов. – К.; Х.: Академія правових наук України, 2006. – 400 с.
5. *Погорілко В.Ф.* Конституційне право України: підруч. / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко; за заг. ред. В.Ф. Погорілка. – К.: Наукова думка: Прецедент. – 2006. – 344 с.
6. *Рабінович П.М.* Верховенство права в інтерпретації Конституційного Суду України / П.М. Рабінович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lawyer.org.ua/?d=668&i=&w=r>
7. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/422/96-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.

Олена ЯЦЕНКО

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУДДІВСЬКОГО РОЗСУДУ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Проаналізовано й узагальнено проблемні питання, які виникають у процесі реалізації суддівського розсуду. Вивчено цей феномен у контексті дії принципу верховенства права та визначено нормативно-правові підстави для його застосування у конституційному судочинстві.

Ключові слова: принцип верховенства права; Конституційний Суд України; конституційне судочинство; суддівський розсуд.

Олена ЯЦЕНКО

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВАНИЯ РЕАЛИЗАЦИИ СУДЕЙСКОГО УСМОТРЕНИЯ В КОНСТИТУЦИОННОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Проанализированы и обобщены проблемные вопросы, возникающие в процессе реализации судебного усмотрения. Изучен этот феномен в контексте действия принципа верховенства права и определены нормативно-правовые основания для его применения в конституционном судопроизводстве.

Ключевые слова: принцип верховенства права; Конституционный Суд Украины; конституционное судопроизводство; судебское усмотрение.

Olena YASCENKO

REGULATORY AND LEGAL BASIS OF IMPLEMENTATION OF JUDICIAL DISCRETION IN CONSTITUTIONAL PROCEEDINGS

Analyzed and summarized the problematic issues that arise during the implementation of judicial discretion. Studied this phenomenon in the context of the principle of rule of law and defined legal grounds for its use in the constitutional proceedings.

Keywords: the rule of law; Constitutional Court of Ukraine; constitutional litigation; judicial discretion.

